

Dom Modest Van Assche. Kersten en Vlaming

R. VANLANDSCHOOT

In 1986 vergastte ons Dom Arnoldus Smits van de Sint-Pietersabdij te Steenbrugge op een ruim opgezette biografie van een van de *dii minores* uit de Vlaamse Beweging en het religieus-culturele leven van het interbellum, de benedictijnenabt Modest van Assche (1891-1945). Een heuse biografie, 460 bladzijden, ja, maar met een duidelijk en opzettelijk gekozen overwicht voor de periode van de Tweede Wereldoorlog, nl. drie vierde van het gehele boek. Smits geeft daar zelf in zijn *Verantwoording* een goede reden voor op: „Door de gebeurtenissen onder de oorlog en daarna bij de bevrijding krijgt het levensideaal van (Dom Van Assche) een heel bijzondere dimensie. Het is naar die dramatische climax van zijn leven, zijn dood en de bovenmenselijke verklaring: ‘Ik heb niets misdaan maar zij hebben mij veel misdreven en ik schenk hun allen vergiffenis’, dat ik de opbouw van dit werk heb gericht.” (blz. 5).

De tragische omstandigheden, in de repressie van 1944-1945, die aan de vangenneming, het proces, de ziekte en dood van deze 54-jarige man zulk een bovenmenselijke dimensie hebben gegeven, blijken niet alleen de tijdgenoten, medestanders en slachtoffers diep geraakt te hebben, maar ook het bredere lezend publiek in Vlaanderen, dat binnen de tijdsspanne van één jaar om een tweede druk van dit werk vroeg.

De auteur heeft al het mogelijke gedaan om de valkuilen van hagiografie en heldenverering te ontwijken. Zeker, A. Smits is diep getekend door de invloed van zijn abt, Dom Modest van Assche (1934-1935). Zelfs is hij Noordbrabander en hij had in die beweeglijke jaren dertig sympathieën voor het Dietse Studentenverbond, het Verdinaso en tenslotte voor de ideeën en werken van de Utrechtse hoogleraar Pieter Geyl. Met een vaag Groot-Nederlands ideaal is Smits in 1934 naar Vlaanderen gekomen (blz. 9). Toen was Dom Van Assche al twee jaar abt en in Vlaanderen gekend als een Vlaams-nationalistisch voorman van een heel speciale soort en met nogal wat eigen ideeën. Misschien ook, in de aanlokkelijke trant van Joris van Severen, een ietwat enigmatische leidersfiguur, met een hartelijke geestdrift. Smits hield en houdt innig van Modest Van Assche: „U weet nu meteen welke bril ik op heb als ik iets vertel”, en met een knipoogje naar prof. dr. Lode Wils, „maar als historicus weet ik ook dat men moet proberen zo objectief mogelijk het verleden te benaderen en de geschiedschrijving niet in dienst te stellen van de mythologisering.” (blz. 13) Bestaat er dan een mythe Van Assche of staat de Steenbrugse abt in

die rij van Vlamingen die, gewild of ongewild, een aureool hebben verkregen: Verschaeve, Daels, Callewaert, Elias, om er slechts die uit te halen welke ook vaak uit het boek opduiken?

Van Verschaeve, Daels en Callewaert kan men zeggen dat de gebeurtenissen van de Eerste Wereldoorlog en de ervaringen van de Frontbeweging hun verdere leven en loopbaan hebben bepaald. Was dit ook zo voor de brancardier en latere aalmoezenier Van Assche?

Op 19 februari 1917 wordt hij aalmoezenier van het zo goed als volledig Waalse 19de Linieregiment (blz. 26). Er is in de beschikbare bronnen niets te vinden om Dom Modest in de galerij van de Frontbeweging te kronen. Het boek geeft geen antwoord op de vraag: hoe en wanneer is hij flamingant geworden? Zijn oud-kapitein schrijft, op 13 april 1945, over zijn herinneringen van de Eerste Wereldoorlog: „Je puis aussi attester que je ne lui ai jamais entendu tenir de propos anti-belges et qu'il manifestait un patriotisme irréprochable.” (blz. 34) Van Assche bleek derhalve een loyale, Belgisch-gezinde, Vlaams overtuigde soldaat, ver van de Frontbeweging en van de discussies over activisme. Het getuigenis van kapitein (en jezuïetenpater) René Debauche leert nog andere zaken. Debauche heeft Van Assche driemaal teruggezien na 11 november 1918. „Il ne m'a pas caché ses sentiments flamingants. Mais par ce mot ambigu je veux dire que le P. Van Assche estimait que l'on n'avait pas encore fait droit en tout ce que pouvait en justice revendiquer la communauté flamande. Mais je ne lui ai jamais entendu prôner ni le séparatisme, ni même le fédéralisme. Ses sentiments de fidélité à la Belgique étaient entiers.” (idem) We vermoeden dat die ontmoetingen Van Assche - Debauche voornamelijk in 1928 plaatshadden: het zouden best die 21 en 26 augustus en 7 oktober kunnen zijn (blz. 28). Kernpunt hierbij is de inhuldiging in Merkem van een monument ter herdenking van de gesneuvelden van het 19de Linieregiment, waarbij Van Assche een tweetalige toespraak houdt en de *Nation Belge* dat in zijn nummer van 16 oktober in patriottisch-lyrische bewoordingen onderlijnt (idem). Het ging hen in die herfst nog om het „construire l'édifice d'une patrie!”, een Belgisch vaderland vanzelfsprekend. (blz. 31)

Na die plechtigheid in Merkem op 7 oktober 1928 (het Merkem van „Hier ons bloed, wanneer ons recht?”) is er een versterking en verscherping van het flamingantisme bij Dom Modest waar te nemen. Het voor de historicus zichtbare keerpunt (blz. 33) ligt op de IJzerbedevaart van 24 augustus 1930. Van zijn abt kreeg hij toelating om in Diksmuide, in zijn kwaliteit van ere-aalmoezenier van het Belgische leger (blz. 37), het woord te voeren. Frans Daels had er om verzocht. Blijkbaar was de naam van de 39-jarige benedictijnenmonnik stilaan bekend geraakt. In deze toespraak staan behartenswaardige dingen. Voor het eerst sluit hij aan bij het bekende woordgebruik van kapelaan Verschaeve. „Alom in Vlaanderen staat de oogst te rijpen”. Hij laakt de „broedertwist en

onderlinge verdeeldheid'' en roept op tot meer ,,Vlaamse koppigheid''. ,,Omdat we niet meer kunnen haten, met een onverbiddelijken haat, alles wat de volle ontplooiing van ons Vlaams en Christen zijn in den weg staat. Want onze Vlaamse heldenhulde heeft een katholieke (algemene) klank in de volle betekenis van het woord ...'' (blz. 31). Deze woorden, in een feller licht geplaatst door de hevige provocatie en anti-belgische reactie van de bekende incidenten, zullen in het bisdom Brugge ongaarne gehoord zijn. In augustus 1931 krijgt hij van ,,de hogere bisschoppelijke geestelijkheid'' (blz. 29) geen toelating meer tot het houden van een kanselrede. Van nu af heeft Van Assche als Vlaming ,,de roep van de IJzerbedevaart van 1930'' achter zich (blz. 45).

De tekst van dit sermoen beschouwt Van Assche als het beginpunt van vele latere moeilijkheden. In de gevangenis te Brugge schrijft hij, tussen 3 en 7 november 1944, een soort van terugblik op zijn vroegere ,,politieke'' activiteiten. Zijn gehele apostolaat was Vlaams, volksverbonden (in de zin van zijn oude vrienden Robrecht de Smet en Jozef Vanopden Bosch), maar ,,meer nog uit christelijke, priesterlijke zorg om het Vlaamse volk voor Christus te bewaren ... Dat was de zin van mijn optreden als godsdienstig redenaar bij de inhuldiging van het IJzermonument in 1930. Men gelieve het bewijs te vinden in den herhaaldelijk uitgegeven tekst ... Het uitgangspunt van al het gekuip tegen mij op dit moment is ongetwijfeld dat sermoen. Het was er een waaraan ik nu nog niets zou moeten veranderen ... Het ware mij niet moeilijk te bewijzen dat mijn invloed in deze, speciaal voor wat de IJzerbedevaart der volgende jaren betreft, er een zeer weldoende is geweest. Ik heb getracht de afstanden te overbruggen met de geestelijke overheid ...'' (blz. 356-357)

Was daarom de toekomstige abt persona non grata in de Brugse curie? In een in de Sint-Pietersabdij bewaard document noteert Dom Modest: ,,Reeds vóór mijn abtswijding was ik in zekere kringen der hogere geestelijkheid van Brugge gedoodverfd als flamingant. Een kanunnik had zelfs rondgestrooid dat, moest ik abt gekozen worden, die keuze omwille van mijn Vlaamse overtuiging niet zou worden goedgekeurd.'' (blz. 43). Wie was die kanunnik? Joseph Vander Meersch, die al sinds 1924 met Argusogen het Vlaams-nationalisme op zijn theologische orthodoxie doorkeek, of Eugène Tyteca, die in de loop van 1932 een brochure uitgaf, *De beteekenis van het Vlaamsch nationalisme voor het katholicisme in Vlaanderen* (met een imprimatur van vicaris Vander Meersch)? Deze brochure bewees in elk geval dat het bisdom Brugge, sinds het aantreden van bisschop Henricus Lamiroy, na het overlijden van Mgr. Waffelaert op 18 december 1931, de lijn doortrok: er bestond geen uitweg naar het nationalisme. Het bewuste document leert nog meer. Kort vóór de abtswijding, die plaats greep op donderdag 5 mei 1932, is er een gesprek geweest tussen de pauselijke nuntius, Mgr. Clemente Micara, en Dom Van Assche. De abt plaatst dit gesprek op de dag van de H. Bloedprocessie te Brugge, derhalve op maan-

dag 2 mei, in de voormiddag. „Het ging vooral over mijn optreden te Diksmuide”, op de beruchte incidentenbedevaart van 24 augustus 1930. Van Assche verdedigt zich met het klassieke argument dat hij handelde in overeenstemming met zijn overste, i.c. de toenmalige abt van Steenbrugge, die blijkbaar gehandeld had zonder aan de Brugse bisschop enige inspraak te gunnen. Het tweede argument is belangrijker: „dat ik daar (in Diksmuide) christelijke taal had gesproken en er ongetwijfeld voor mijn part had toe bijgedragen om die meer dan 100.000 katholieke Vlamingen voor de kerk te bewaren, en met hen nog vele anderen.” (idem) Het is zeer de vraag of dit op nuntius grote indruk heeft gemaakt. De Vaticaanse diplomaat had dit gesprek niet meer nodig bij de sortering van de kandidaat-abt. De canonieke procedure was zo goed als voltooid; nog dezelfde week zou de wijding plaatshebben in Steenbrugge. Er bestonden vele kanalen om de inhoud van dit gesprek echter door te sturen naar Mgr. Lamiroy: de bijeenkomst van alle prelaten op H. Bloeddag zelf en de ontmoeting in Steenbrugge n.a.v. de wijding. In ieder geval, de Brugsche bisschop heeft de uitspraak aan Van Assche kwalijk genomen. Als erfgenaam van Waffelaert en met medewerkers als Vander Meersch en Tyteca kon de nieuwe bisschop onmogelijk een brug slaan naar de nationalisten, die zoveel kwaad stichtten tegen de katholieke belangen en de katholieke partij. Lamiroy heeft deze woorden dan ook nooit vergeten en haalt ze op 24 april 1945 (11 dagen na de boven geciteerde verklaring van pater Debauche!) in beschuldigende termen aan (blz. 374-375). Het werd aan Dom Van Assche zwaar aangerekend dat hij sinds 1930 een onvertogen gunstige en apostolische ijver aan de dag had gelegd voor de katholieke vlaams-nationalisten. Het zou in deze materie nuttig zijn meer bronnen en documenten ter beschikking te hebben over de verhouding Lamiroy - Van Assche. De auteur zwijgt daarover. Maar de vraag kan gesteld worden of een onderzoek van de documenten in het bisschoppelijk archief te Brugge niet noodzakelijk is, nu het boek van Smits verschenen is en zulke indruk heeft gemaakt.

Er is uit de jaren 1930-1940 nog een aangelegenheid die om ruime aandacht vraagt: het aandeel van Modest Van Assche in de Vlaamse en katholieke Vredesbeweging. Het vredesideaal van de abt had zijn wortels in het ideeëngoed van de IJzerbedevaart en van de oud-strijdersbeweging in Vlaanderen, maar hij deed ook inspiratie op in internationale kringen, al is de geografie daarvan nog onvoldoende beschreven. „Pas na zijn toespraak op de 11de Bedevaart en zijn verkiezing tot abt trad hij ook op dit terrein op de voorgrond”. (blz. 38) Alhoewel het boek niet grondig en ook niet duidelijk genoeg ingaat op de grondslagen van de pacifistische opvattingen van Van Assche, kunnen toch een drietal invalswegen uitgetekend worden, hoe zeer die ook door elkaar verstrengeld lopen in het Vlaamse landschap en in het actiepatroon van de benedictijnenmonnik.

Een eerste invalsweg kan getekend worden vanuit de religieuze spiritualiteit van zijn eigen kloosterorde. Bewust had hij als abt gekozen voor de spreuk *In viam pacis*: „Op weg naar de vrede” (blz. 5, 38). Naar aanleiding van zijn wijding

schreef de *Sint-Benedictus-Bode*, de eigen huiskroniek van Steenbrugge, waarvan de abt de redactie zelf bleef voeren, met grote nadruk: „Geen betere weg voor de Benediktijngemeente dan de weg van de vrede. *Pax* is het oeroude wachtwoord voor de Benediktijnenburcht. Vrede is de geest naar binnen, Vrede is het aureool naar buiten.” (blz. 40) Deze vredesspiritualiteit, die door van Assche bewust werd ingepast in grotere maatschappelijke en politieke verbanden, wordt bij herhaling in feestelijk-liturgische opmaak uitgedrukt. Zo op 11 juli 1932. Dan houdt kanunnik Hodüm, professor aan het Brugse groot seminarie, een homilie over het cultuurwerk van de benedictijnen in Europa. Zij hebben „de oorlogszuchtigen van de vrede leren beminnen” en de toehoorders van 1932 zullen „weltra de vrede terugbrengen (...) onder onze medeburgers, onder de volkeren (...)”. (blz. 40) Nog sterker op een plechtigheid van 21 maart 1933. Bij deze gelegenheid laat Modest Van Assche zelf het oog gaan over de problemen van zijn tijd: werkloosheid en kapitalisme, de monetaire vraagstukken, de Japanse agressie, het nationaal-socialisme, de vredesopvattingen van de Britse politicus Mac Donald. (blz. 41) Tenslotte, op 11 juli 1933, als Cyriel Verschaeve zijn toespraak houdt over *De Benedictijner-Vrede*. Smits beperkte zich tot twee citaten, die beperkt blijven tot de louter spirituele betekenis. (blz. 44) Lezen we echter de volledige tekst van de kapelaan van Alveringem, dan duikt ook daar de aandacht op voor „een tijd, die om niets zo beangstigend leeft dan om behoud van de vrede (...). De aarde beeft nog van het pas gesuste geweld, de volkeren weren zich tegen het oorlogsspook met een woud van wapenen”. Of nog: „Onze tijd met de nabije gebeurtenissen, met de mensen die als vriend of vijand tegenover ons staan, met de strijden die ons lot beslissen, hoe meebetrokken of meepartijdig, hoe meedriftig en meegedreven, hoe bitter ontgoocheld en opgeblazen brallend maakt hij ons! Onze eeuw breekt onzen vrede”. Scherper dan Hodüm, Stracke of Ghysaert, die in die jaren aan het woord kwamen in Steenbrugge, formuleert Verschaeve de benedictijnse vredessynthese. „Bij natuurnoodzaak van geboorte en leven hebben wij toch een aarde die de onze, een eeuw die de onze, een werkzaamheid die de onze zijn. Benedictus leerde ons die drie gebieden, die de onze moeten zijn, tot Gods gebieden te maken en alzo vrede te doen vloeien waar onrust stroomde.” Dit is het „vredestriviüm”, dit zijn de drie wegen die moeizaam naar de vrede bewandeld worden. (Verzameld Werk, VI, 965, 966, 968, 970) Een merkwaardig stuk van Verschaeve uit 1933, dat de eigen verdienste van Modest van Assche op Vlaams-vredesgebied waardeert! Na zijn heftige uitspraken ten voordele van het Verdinaso en zijn groeiende afkeer voor de IJzerbevevaart en het Comité, ja zelfs na zijn laetdunkende en belachelijk makende uitspraken over het vlaamsgezinde pacifisme, is dit een halve terugkeer. Van Severen en Verschaeve hadden zich luidruchtig van Diksmuide afgewend. Veel dinaso's bleven hun afkeer betuigen. Toch werd Verschaeve in 1935 opzichtelijk gehuldigd. Hij was het blijkbaar gewoon zich in allerlei bochten te wringen. Onthouden we echter het jaar 1935: Verschaeve en Van Assche hebben

elkaar ook dan teruggevonden. Dom Smits plaatst zijn hoofdfiguur in de geestelijke sfeer van Van Severen. (blz. 57) Ik betwijfel of dit helemaal terecht gebeurt. Van Assche is veel duidelijker te situeren naast Frans Daels. De samenwerking Van Assche-Daels zou in de oorlogsjaren gecontinueerd worden (blz. 103 e.v.), en toen weer tegen Verschaeve in.

De naam Daels brengt ons vanzelf naar de tweede uitvalsweg: Van Assche en de IJzerbedevaart in 1933. De abt van Steenbrugge wil vanaf het begin van zijn door Daels bedongen medewerking de link leggen tussen het IJzerkruis en een christelijk geïnspireerde vredesbeweging. (blz. 37, 45) Smits wijst op de onderhandelingen tussen hen beiden in juni-juli 1933. Naast het monument van Diksmuide zag de abt een soort van vredesabdij. Het voorstel is niet doorgegaan. De auteur laat uitschijnen dat het, naast allerlei onduidelijkheden, te maken had met de Gentse benoemingsperikelen van Prof. Daels. (blz. 46) Ook dit moet genuanceerd worden. Het Bedevaartcomité stond al een hele tijd onder zware druk en de discussie draaide rond het pacifisme. Op 20 augustus 1933 beklemtoont Filip de Pillecijn: „Wat er ook rondom ons gebeuren moge, hoezeer de waanzin sommigen in Vlaanderen moge aangrijpen (Van Severen en in zijn spoor Verschaeve? R.V.), de Vlaamsche oudstrijders herhalen u (...), geen oorlog is te rechtvaardigen.” (ik citeer volgens de brochure van de 14de Bedevaart). Noch het Verdinaso, noch het bisdom Brugge droegen dergelijke pacifistische verklaringen in het hart. De Vlamingen waren bovendien verdeeld, en het IJzerbedevaartcomité evenzeer. Pas in die optiek is het antwoord van Van Assche aan Daels van 28 juli 1933 beter begrijpbaar: „Ik zal in geen geval spreken. Zelfs niet indien alle leden van het Comité en gansch het Episcopaat het me zouden vragen.” (blz. 46) En de oorlog omtrent pacifisme binnen het Comité hield de hele zomer en herfst aan. In diezelfde brochure lezen we van Daels de uitspraak van 11 november: „Niemand, volstrekt niemand, wij zweren het u, zal de handen leggen op de Bedevaart.” Maar diezelfde Verschaeve die in juli in Steenbrugge voor Van Assche had gesproken, begon nu aan een aan vulgariteit grenzend schotschrift tegen de IJzerbedevaart: *Laat ze niet rotten, o Vlaanderland*, een afrekening ook met het Vlaamse pacifisme. Terecht was het IJzerbedevaart van 1933 „een kort maar belangrijk intermezzo” in het leven van Dom Van Assche. (blz. 47) Naast Daels en De Pillecijn was hij een belangrijk exponent van de pacifistische tendenzen in Diksmuide.

Maar de abt van Steenbrugge wilde meer. Hij wilde de vredesbeweging verbreden en verdiepen. En dit is de derde uitvalsweg in zijn geestelijk landschap. Zijn werkzaamheid beslaat een tweetal, duidelijk onderscheiden terreinen: de vredesbedevaarten en de jongerenbeweging voor vrede. De algemene inleiding bij Smits (blz. 50-56) is helaas te oppervlakkig, een beetje bijeengeschreven uit de bekende *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Voor het begin van de

jaren 30 ontbreken nog een nauwkeurige beschrijving, synthese en situering van allerlei pacifistische bewegingen en initiatieven.

Het eerste werkterrein werd op 12 mei 1934 aan Van Assche aangeboden: een internationale, maar in hoofdzaak Franse Lourdes-bedevaart voor oud-strijders uit de Eerste Wereldoorlog. Het verhaal staat uitvoerig bij Smits (blz. 58 e.v.). Belangrijk hierbij is dat Van Assche aan zijn Franse correspondenten van de *Prêtres Anciens Combattants* met begeesterende woorden het voorbeeld van de Diksmuidse IJzerbedevaart voorspiegelt (blz. 61). Uit Lourdes teruggekeerd, dacht de abt aan een eigen Vlaamse organisatie. Niet iedereen (vooral onder de hogere geestelijkheid) vond dit een deugdelijk initiatief (blz. 65), maar hij zette door. In 1935 prijkte een Rome-bedevaart op de affiche. Zonder aarzelen nam hij het vredesprogramma van Paus Pius XI over en zette zich af tegen de Italiaanse fascistische dreiging tegen Ethiopië (blz. 67). In een radio-toespraak van 1 augustus voor de Brusselse zender, de K.V.R.O., onderstreepte hij: „Wij, we zijn uitgesproken pacifisten ... omdat we de oorlog beschouwen als de grote kwaal ... opgevoerd tot volmaaktheid der moderne techniek en uitgebaat als de meest winstgevende industrie”. (blz. 69) De bedevaart naar Rome verliep echter in een sfeer van misverstanden en onduidelijkheden. De voorzitter van V.O.S., Germain Lefever, verzette zich tegen de geplande ontmoeting met Mussolini. Pas later, na de uitbarsting van de Abessijnse oorlog, op 2 oktober, zag de abt de gewilde dubbelzinnigheid van de Duce in.

Voor Van Assche waren er twee hoogtepunten in deze bedevaart, een in Küsnacht en een in Castel Gandolfo. Enkele dagen na het dramatische ongeluk waarbij koningin Astrid de dood vond, hield hij in het Zwitserse dorp een bezinningshalte. In het pauselijk buitenverblijf had hij, op 9 september, een privé-audiëntie (door bemiddeling van nuntius Micara) bij Pius XI (blz. 70-71). En hier duikt kapelaan Verschaeve weer op. Bij de audiëntie immers wordt aan de Heilige Vader, naast vele andere publikaties, ook de tekst van Verschaeve van 11 juli 1933 aangeboden. Dat de abt van Steenbrugge dit met enige nadrukkelijkheid doet, weten we uit zijn eigen verslag in het *Liturgisch Parochieblad*, waarin het verhaal van deze audiëntie breedvoerig uit de doeken wordt gedaan. Een goede maand later stuurt Van Assche een brief naar Alveringem, waarbij een exemplaar van het tijdschrift en eveneens het extra Vredesnummer van *Hooger Leven* (29 september 1935) toegevoegd zijn. Er ontstaat een korte maar hartelijke briefwisseling, die veel meer betekent dan een toevallige of voorbijgaande attentie. Ze verklaart veel uit het leven van de abt en meer nog uit het leven van Verschaeve, wiens wisselende standpunten en keuzes sinds de zomer van 1931 aan steeds fellere kritiek blootstonden. Hier moet het verhaal van Arnoldus Smits verbreed worden. Daardoor krijgen we een beter inzicht in de doelbewuste verstringeling die de abt nastreefde tussen zijn opvatting van de IJzerbedevaart en zijn internationale pacifistische initiatieven.

Meteen wordt gedeeltelijk geantwoord op de vraag of Verschaeve in de zomer van 1935 weer dichters bij Diksmuide is gekomen.

Had Van Assche een speciale reden om de tekst van Verschaeve in Castel Gandolfo op de pauselijke tafel te leggen? Waarschijnlijk niet. De geste was meer bedoeld om in Alveringem nieuwsgierigheid, sympathie en medewerking te verkrijgen voor een gezamenlijk vredesideaal, in een relatie die ten aanzien van het Diksmuidse gebeuren fel gestoord was. Het antwoord van Verschaeve, 16 oktober, liegt er niet om. Dat zijn naam in Castel Gondolfo gevallen is noemt hij een „moedige vriendschapsdaad”. Uitvoerig gaat hij in op het toegezonden vredesnummer. „Voor het tweede moet ik den man van oprechtheid en dapperheid in U achten en gelukwensen. Voor U is een beginsel een beginsel.” Nog geheel gedrenkt in de soldateske taal van het Verdinaso, prijst Verschaeve de diepe religiositeit en uitgesproken menselijkheid van de abt. „Dat is moed, dat is soldatengeest in plaats van politiekertij. Het hoofd bieden is soldatengeste en den rug buigen politiekerhouding.” Dan keert hij zich tot de pacifist: „Slechts de dapperen zullen om den Vrede strijden. Onder deze laatsten begroet ik U met volle sympathie”.

Is Verschaeve rechtzinnig? Waar stond hij precies op 16 oktober 1935? We kennen slechts twee in het oog springende antecedenten in zijn houding. Nog het gehele jaar 1934 drijft Verschaeve op zijn anti-Diksmuids ressentiment, gesteund, zoal niet meegesleurd door de heftige taal van *Hier Dinaso*. Maar uitgerekend op 18 augustus 1935 behoort hij tot de grote gehuldigden op de IJzervlakte, op initiatief van een aantal mensen als Lefever, De Pillecijn, Daels en Van Assche, in een bedevaart die sterke accenten legt op het Vlaams-pacifistisch ideaal. Tussen de bedevaart van 19 augustus 1934 en die van 18 augustus 1935 ligt de (gedeeltelijke) terugkeer van Verschaeve, bewerkstelligd door de pacifistische vleugel, op dat ogenblik sterk belaagd door een sarcastische en niets ontziende Joris van Severen en Frantz van Dorpe.

Op 22 december 1933 schreef Verschaeve aan Wies Moens, met herkenbare verwijzing naar de breuk tussen Moens en Van Severen: „ik ben te oud om in uw rangen te staan, maar in de ziel ben ik mee”. 's Anderdaags stelde *Hier Dinaso* de leuze in evidentie: „op het gepaste ogenblik moet het Verdinaso paraat staan om de staat te veroveren”. Daarmee gaf Van Severen een richting en een opvatting aan, hoewel gesteund op autoritaire en militaristische grondslagen, die Verschaeve vanuit zijn diep ingewortelde anti-Belgische en anti-staatse denken onmogelijk zou kunnen volgen. Van Severen voerde echter in zijn weekblad de presie op Verschaeve met grote hevigheid op. De feestelijkheden n.a.v. de zestigste verjaardag van de priester-dichter gaven ruime gelegenheid hiertoe. *Hier Dinaso* van 28 april en 5 mei 1934 wenste „heil den genialen raadgever van zijn volk”, en met zijn gekende prachtliedende stijl stuurde Van Severen een telegram naar Alveringem. „In naam van het Verdinaso dank ik u, (...) voor alles wat gij gedaan hebt voor het Dietse volk”. Uitgerekend op dat ogenblik verscheen van Verschaeve in *Dietbrand* van

april (I, 7) een opstel in de reeks *Dietse Gestalten*, gewijd aan Reinaert de Vos, waarvan de laatste zin (door de uitgevers van het *Verzameld Werk* in 1961 'wijselijk' vergeten) luidde: „... nu schreeuw ik vlak in uwen rossen Reinaart-muil: *Heil 't Dinaso!*”

Toen had Verschaeve reeds de tekst van zijn pamflet *Laat ze niet rotten* voltooid. Hij volgde daarin de leidraad in *Hier Dinaso* aangegeven. Het blad had al in augustus 1933 geschreven: Dinaso's doen niet mee aan de IJzerbedevaart, die „niets anders dan een weezinwekkende manifestatie van een verslagen volk” is. Verschaeve heeft zijn tekst niet in het diepste geheim geschreven. Velen wisten daarvan. De verzen waren kwetsend voor pater Callewaert (die op de algemene Verschaeve-hulde van april 1934 afzijdig bleef) en vooral voor Frans Daels, die bij Joris Lannoo om opheldering vroeg. Op 3 mei antwoordde de Tieltse drukker: „Ik vernam dat E.H. Verschaeve een spreekkoor klaar heeft doch ik kan het nog niet in handen krijgen.” De navraag van Daels bewijst hoezeer de pacifistische vleugel in het defensief was gedrongen.

Dat blijkt nog het meest, wanneer op 11 augustus 1934 *Hier Dinaso* het „ophefmakend spreekkoor” aankondigt en de komende bedevaart van 19 augustus afmaakt als een „schrijnend kluchtspel”. Datzelfde nummer bevat enkele citaten. Een groter fragment verschijnt diezelfde maand in *Dietbrand* (I, 11). De volledige tekst wordt beloofd in de uitgaven van de beweging. De brochure is beschikbaar op de derde landdag van het Verdinaso te Tielt, op 13 oktober. Het weekblad maakt er in zijn aankondigingen haast elke week gewag van, tot eind oktober 1936!

De maat is vol en het duo Daels-Van Assche, dat in september geconfronteerd wordt met de stekelige kanten van het dienstweigeringsprobleem (we komen daar verder op terug), beslist in de tegenaanval te gaan. Het rommelt bovendien in de Verdinasoleiding. Wies Moens zet Verschaeve uiteen waarom hij Van Severen verlaat. Een duidelijk aangeslagen kapelaan antwoordt op 21 november om zijn medewerking aan *Dietband* op te zeggen, „zolang als het geen vrede tussen u [Moens-Van Severen] geworden is”, en een beetje moedeloos, „ik heb al zo veel halfweegs moeten verlaten in mijn leven”. Onverstoord gaat Van Severen in *Hier Dinaso* van 1 december door: het pacifisme is een „krachtenslopend slaapmiddel” en de IJzerbedevaart „een groteske en sinistere klucht”. Het Bedevaartcomité echter, dat bij monde van Juliaan Plateau een plechtig manifest voor de wereldvrede had afgekondigd, beslist voor 1935 een gedenkplaat te onthullen voor Alfons Vande Perre, Oscar de Gruyter en Cyriel Verschaeve, de enige, levende grote.

Niet alleen het Bedevaartcomité blijft zijn vredesinitiatieven ontplooiën. Ook Dom Modest Van Assche in de Katholieke Jongeren Vredes-Aktie (KVJA). In het bewegingsblad *Vredes-Aktie* wordt op 1 april 1935 (IV, 7) een gedachte van Verschaeve in evidentie gesteld: „De vrede komt nooit, nadat men anderen overwonnen heeft; de vrede komt pas nadat men zichzelf heeft overwonnen”. Een vrij citaat uit de tekst van 11 juli 1933! Drie maand later, 1 juli

(IV, 10), kondigt het blad de internationale bedevaart naar Rome aan en roept het alle KJVA-ers op naar de 16de IJzerbedevaart te gaan, op 18 augustus 1935. De abt komt in het volgende nummer op 26 juli (IV, 11), drie weken vóór Diksmuide, beslist naar voren als de „geestelijke leider van de vredesbeweging”. Zijn foto prijkt naast die van Pius XI en Daels. Heel tijdschriftlezend Vlaanderen weet nu waar de Steenbrugse abt in de bonte galerij van leidende figuren staat (blz. 91-92).

Het kon derhalve moeilijk anders of Van Assche was een gedroomd tussenpersoon tussen Verschaeve en het IJzerbedevaarcomité, dat met zijn beslissing om de levende Verschaeve te huldigen deining had verwekt. Joris Lannoo, die ontslag had genomen uit de raad van beheer, schreef op 28 juni aan Clemens de Landsheer. Het bleek dat pater Callewaert nog altijd rondstrooide dat het beruchte spreekkoor niet van Verschaeves hand was. Lannoo had inmiddels het manuscript al gezien. De hulde aan Verschaeve was misplaatst: „niemand heeft het komiteit ... ongenadiger behandeld dan Verschaeve en ... hij wordt er door gehuldigd, al wil hij niet aanwezig zijn ... Uwe huldiging als antidinasso en van alle VNV-ers gaat dus naar een .. dinaso!” Was Verschaeve op dat ogenblik nog een dinaso? Niet meer „van harte”. Daarom poogt hij Daels op 18 juli ervan te overtuigen dat hij de auteur niet is van *Laat ze niet rotten*. Een hele leugen dus en een halve stap in de richting van Daels: de huldiging kan in Diksmuide doorgaan, maar Verschaeve is door zijn zondagspastoraal ‘verhinderd’. Jos Vinks in zijn boek over Verschaeve (1977, 251) verhaalt de anekdote dat de kapelaan „om zijn vrienden een genoeg te doen” misschien liever in Diksmuide was geweest. Van Severen had echter gedreigd: „als gij gaat, dan komen we met een groot spandoek ‘Laat ze niet rotten; o Vlaanderland!’” De waarheid zal wel ergens in het midden liggen.

Reynaert (VI, 10) spreekt aan de vooravond van de bedevaart (17 augustus) Verschaeve aan: „Gij blijft, nu als destijds, de raadsman der Vlamingen”, een vingerwijzing aan het adres van Joris Van Severen. *Hooger Leven* (IX, 33) van zijn kant typeert de kapelaan, op de zondag zelf van de bedevaart, als „de grote eenzame van Vlaanderen”. Vansina zegt in zijn monumentaal biografisch essay over Verschaeve (1955, 606) dat de kapelaan, toen, „zijn geloof in de IJzerbedevaarten verloren had”. Niet helemaal. Alleen het Verdinaso bleef spinnijdig doen in zijn beschouwingen over de plechtigheid: „... Wàar was Verschaeve, de derde van het ‘drietal’ verleden zondag? Spreekt aan de eerlijke Dietse Verschaeve niet over het ‘Vlaamse volk’, spreekt hem niet over leeuweflaggen, — gij wéét beter waarheen zijn Geest gaat — ... Honderdduizend doden hebben den Levende herdacht. De blinden hebben den Ziener gehuldigd. Maar de ziener, Cyriel Verschaeve was er niet, *wilde er niet zijn*”. (24 augustus). In een ingezonden stuk, eveneens in *Hier Dinasso*, kon men een hevige uitval tegen de Vossen lezen, met hun „anti-oorlogswaanzin, hun week en verwijfd pacifisme ... E.H.C. Verschaeve wist het zeer raak te zeggen: ze zijn te veel oud en te weinig strijdig”. Een maand later nog, op 21 septem-

ber, noemt Van Severen in zijn „Feiten en Beschouwingen” die Verschaevhulde „een hachelijke en potsierlijke comedie”. In zijn licentiaatsverhandeling, *De IJzerbedevaarten als reflector van twintig jaar Vlaamse Beweging*, vermeldt J. Bal (Leuven, 1984, 109) een incident aan de toren. Een scherpe kras was door de gedenkplaats getrokken op 22 september, en onder de afbeelding van Verschaeve stond geschreven: ‘Ik ben hier niet op mijn plaats’. Het Comité concludeerde dat het om een wandaad van jongdinaso’s ging. Wat allemaal niet belette dat de pacifistische belijdenissen van de Vossen, gekoppeld aan de politiek lonende agitatie tegen het Frans-Belgisch militair akkoord, versterkt uit deze maandenlange confrontatie kwamen.

Niet alleen in het Bedevaartcomité of in V.O.S. had Dom Van Assche aan grote morele invloed gewonnen. Reeds vóór de Rome-bedevaart had de hoofdredactie van *Hooger Leven* hem verzocht een speciaal vredesnummer te verzorgen. Het verscheen op 29 september (IX,39). Dom Smits bespreekt dat nummer niet. De reeks door de abt aangetrokken medewerkers is een ware staalkaart van het vlaamsgezind pacifisme. Een aantal geestelijken vormt reeds een merkwaardig spectrum: pater Rutten van het ACW en zijn ordegenoten, dominicanen, F. Morlion, M. Schroons en de meer internationaal bekende F. Stratmann. Daarnaast de Nederlandse jezuïet R. Regout. Rutten putte uit een senaatsrede uit het voorjaar over de internationale wapenindustrie en -handel. Regout handelde over vrede en volkerenrecht in de zin van de grote Franse theoloog J.T. Delos. Stratmann en Schroons bespraken de specifiek katholieke inbreng in het vredesvraagstuk. Schroons verwees met nadruk naar kardinaal von Faulhaber en zijn „beroemde, maar helaas zo weinig begrepen preek” van 7 februari 1932. Morlion betrad het doornige pad van vrede en patriottisme en gaf Mussolini een flinke veeg uit de pan. Van de leken ging senator Verbist voorop met een vrij vaag aandoend standpunt van de katholieke partij. De andere leken waren stuk voor stuk goede vrienden van de abt. Frans Daels opende deze rij met een niet mis te verstane inschatting van „De IJzerbedevaart en de Vredesgedachte in Vlaanderen”. Net zoals Van Assche zag Daels een intrinsiek verband tussen beide. Germain Lefever belichtte de vredesidealen van V.O.S. en stipte aan hoe de jongerenactie van de JKVA feitelijk uit de brede bedding van de oud-strijdersbeweging gesproten was. Frans Arijs (komt niet voor in het werk van Smits) vergeleek de vredesbeweging hier en elders. Tenslotte getuigde Magda Yoors-Peeters; zij was in juli 1935 op het congres van *Fellowship of Renconciliation* in Knokke geweest. Alle deelnemers werden op de abdij in Steenbrugge ontvangen (blz. 77). Bij die gelegenheid had de abt aangekondigd dat hij zijn abdij wou promoveren tot een internationaal centrum voor vredesactie en -studie.

Het is deze Dom Van Assche die, opgetogen over zijn Romereis en audiëntie, in een ruim segment van de katholieke en Vlaamse opinie om zijn vredeswerk geaccepteerd, de resultaten daarvan doorspeelt aan kapelaan Verschaeve. Ons verhaal over Verschaeve is daarmee rond. De appreciatie van de Alveringemse

kapelaan op 16 oktober 1935 overstijgt de loutere beleefdheidsformule. Hij staat nu aan het eindpunt van een kortstondige maar hevige sympathie voor het militante Verdinaso en zijn leider Joris van Severen. De slingerbeweging is op terugweg naar de bekende contreien van het Bedevaartcomité, de V.O.S. en de vredesgedachte. De invloed van Daels en Van Assche is duidelijk geweest. Maar ook dat is een kort verhaal. Een jaar later zal Verschaeve, ver buiten het blikveld van Daels en Van Assche, in Hamburg de *Rembrandtpreis* in ontvangst nemen, terwijl de nationaal-socialistische intriges beginnen.

Dat 1935 een bijzonder sterk Van Assche-jaar was, moge blijken uit het feit dat het Nederlandse tijdschrift *Kerk en Vrede* in zijn nummer van 15 september (XI,8) de radiotoespraak van de abt op 1 augustus een sterk getuigenis noemde. Op 10 november gaf V.O.S. ook een speciaal nummer uit, een beetje op de wijze als *Hooger Leven*, met bijdragen van Modest Van Assche, de professoren Blancquaert en Daels, Jef Deumens en Joris de Keyser. Smits citeert daaruit een belangrijke uitspraak van de abt (blz. 76): „'t Is mijn persoonlijke, maar innige overtuiging, dat, zoals in de Vlaamse strijd, het gevaarlijkste extremisme dat was en is het extremisme van het geduld, zoöok in de katholieke vredesactie het gevaarlijkste extremisme dat is van de voorzichtigheid.” Op 11 november opent hij in Antwerpen de eerste internationale bidweek voor de vrede met een homilie voor de IJzerstichting, aldus de biograaf van de Steenbrugse abdij, Dom Tillo van Biervliet (1980, 139). Aan het einde van dat jaar kijkt Van Assche in een in het Frans gestelde tekst voor *L'Avant Garde* terug op de Rome-bedevaart, de pauselijke audiëntie en de noodzakelijkheid van een katholieke vredesbeweging. Over de vervolgedities van deze bedevaart zullen we het niet verder hebben; ze staan breed geconterfeit met complicaties en ruzies in het boek (blz. 79-86). Voor ons onderwerp is alleen van belang vast te stellen hoe deze succesrijke én controversiële bedevaart de weg definitief opende voor het tweede, grote vredesterrein van de abt: de jongerenbeweging voor de vrede, met daarin het bijzonder aspect van zijn kansloze verdediging van dienstweigering uit gewetensbezwaren.

Sedert 1 november 1931 verscheen *Vredes-Aktie*, het orgaan van de KJVA. In de loop van 1933 volgde *De Vlaamsche Dienstweigeraar*, „maandblad ter verdediging der geestelijke belangen der dienstweigeraars”, dat slechts een kort bestaan beschoren was en waarschijnlijk voor eind 1934 reeds verdween. In beide tijdschriften waren jongeren aan het woord die niet alleen uitgesproken vlaamsgezind waren, maar ook om principiële redenen de gewetensbezwaarde dienstweigering verdedigden.

De KJVA dreef op twee intens beleefde motieven. Het basismotief betrof de verdere onmogelijkheid van de oorlog. Inspiratie werd gehaald uit de *Predigt über die neue Kriegsethik*, 7 februari 1932, van de Münchense kardinaal Michael von Faulhaber. Deze preek kreeg een enorme bekendheid en verspreiding. Op de Katholikentag van 1932 werden meer dan 20.000 exemplaren verkocht en ook het Parijse *Documentation Catholique* (25 februari 1933) bracht

een integrale vertaling. Zeker, de theologische verantwoording van de kardinaal was niet nieuw, noch geheel zijn eigen vinding. Ogenschijnlijk was deze homilie een explicatie van een voorgaande, op 14 juni 1930, *Der Krieg von heute ist eine ganz andere Sache geworden*. Zij was echter meer. Zij steunde op het werk van Stratmann en meer recentelijk op het zeer genuanceerde studiedocument, *Le Problème de la moralité de la guerre*, dat als de *Déclaration de Fribourg* (Zwitserland) van 19 oktober 1931 openbaar gemaakt werd door een internationaal team van theologen (J.T. Delos, C. Noppel, Br. de Solages, F. Stratmann en A. Valensin).

Voornamelijk de Izegemse scheutist André Behaeghe (blz. 90), een van de redactieleden van *Vredes-Aktie*, commentarieerde vaak de teksten van de Duitse kerkvorst. Zo in de open brief die hij namens de KJVA op 25 februari 1933 aan *De Standaard* richtte: „Wij zijn overtuigd dat de rechtvaardige oorlog in theorie altijd bestaansmogelijkheden heeft, maar verwerpen de mogelijkheid in de huidige omstandigheden”. Zijn redactiecollega, de dominicaan Mattheus Schroons, verwerkte in een radiorede voor de KVRO op 27 april diezelfde idee. Het tijdschrift begon in december (III,3) een reeks over „Kardinaal Faulhaber en de vredesgedachte”. Velen bewezen slechts lippendienst aan de opmerkelijke uitspraken van de bisschop, of zwegen gewoon dit bescheiden tijdschriftje dood. Zo is geen enkele reactie bekend op het radiopraatje van Schroons, ofschoon de auteur later, vanaf september 1934, een reeks artikelen begon in *Kultuurleven* over „De katholieke moraal en de oorlog”. En deze reeks kreeg wel respons.

Het tweede, grote motief betrof de moeilijke en voor de grote meerderheid van de Vlaamse katholieken (en anderen) nog volstrekt onaanvaardbare dienstweigering. *Vredes-Aktie* van januari 1933 (II, 5) stelde het probleem duidelijk: „Op welke rechtsgronden worden dienstweigeraars om gewetenswille achter slot en grendel gehouden, door katholieken?” Bedoeld met deze laatste zijn de katholieke regeringsleden, die versterkt uit de stembusuitslag van november 1932 gekomen waren. Dit is het stekelige probleem dat het de jongeren uit de vredesbeweging uiterst moeilijk heeft gemaakt en geleid heeft tot de uitschakeling van Dom Modest van Assche.

Hun motivering werd in de geschiedschrijving tot nog toe te uitsluitend bekenen van Vlaams-nationalistisch standpunt uit. Er waren overigens bekende voorbeelden geweest van dienstweigering uit anti-Belgische motieven. Zo schrijft A. Govaerts in de bekende *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (I,410) dat de beweegreden „ofwel met het Vlaams-nationalisme sinds de Frontbeweging” te maken hadden, ofwel met de radicaal pacifistische stromingen in Europa. Met evenveel schematisering kan gezegd worden dat de eerste generatie weigeraars, als een Lode van Dyck of een Berten Fermont (overleden op 22 oktober 1933) voornamelijk Vlaams-nationalistische grondmotieven hadden. *De Vlaamse Dienstweigeraar* van mei 1934 verwijst met eerbied, precies naar deze twee figuren. De tweede generatie gaat verder en zoekt diep-

gang tot op de grenzen van de ethische fundering. Kan men in de bijdrage van Fermont in *De Schelde* van 18 oktober 1932 nog de eerste aanpak herkennen, bij August van Humbeeck, een van de belangrijkste medewerkers van de abt (blz. 87), is de tweede vaak te beluisteren.

Deze jonge, om zijn gewetensbezwaren weggestuurde seminarist, knoopt in *Vredes-Aktie* van oktober 1934 (IV,1) bewust aan bij Fermont. Voor hem weigert Fermont dienst „als Vlaams nationalist maar tevens als katholiek antimilitarist”. Hij is er zich duidelijk van bewust door te duwen naar een principiële, ethische visie, tot op de eenzame hoogte van de onbegrepen minderheid. In januari 1935 (IV,4) schrijft hij: „Door ons radikale standpunt inzake antimilitarisme, dat we nochtans enkel innamen om logisch te blijven met onze katholieke overtuiging, hebben wij ons afgezonderd van de grote meerderheid, door wie we aanzien worden als staande zeer dicht bij de afvalligheid”. Een maand later schrijft de 25-jarige (IV,5): „Wij, radikaal-antimilitaristen, geven den toon aan in het katholieke kamp op dit ogenblik, den echten katholieken toon, samenklinkend met dien uit het Vatikaan en met dien van kardinaal Faulhaber”.

Beide uitspraken verraden hoe zeer de jongeren van de KJVA het mikpunt van aanvallen waren. Ze werden onder schot gehouden door het Verdinaso en door het hogere kerkelijke establishment. In *Hier Dinaso* van 22 juli 1933 kloeg Frantz van Dorpe „het schandaal der dienstweigeringsbeweging” aan. Voor de KVRO hield Mgr. Karel Cruysberghs een radiocauserie (waarschijnlijk eind 1933), waarvan in *Vredes-Aktie* in januari 1934 (III,4) een samenvatting te lezen staat: de dienstweigeringsbeweging is voor het katholiek geweten een onhoudbare theorie en een zedelijk slechte daad. Deze uitspraak werd met gretigheid door van Dorpe overgenomen in een nieuwe bijdrage in het Verdinasoblade van 28 juli 1934. Volgens Van Dorpe bestaan er geen Vlaams-nationale, noch principieel godsdienstige of humanitaire redenen om dienstweigeringsbeweging te verantwoorden.

De stelling van Cruysberghs stond in kerkelijke kringen in Vlaanderen niet alleen. Het pastoraaltheologische tijdschrift *Ons Geloof* (de spreekbuis van Van Tichelen, Salsmans e.a.) kwam reeds in mei 1933 (XIX,5) tot de conclusie, na lezing van een essay van Robert Regout in de Nederlandse *Studiën*: dienstweigeringsbeweging kan (nog) niet. De Leuvense moraaltheoloog Arthur Janssen (de latere Davidsfondsvoorzitter) behandelde in de Vliebergh-leergangen in augustus 1933 het probleem van de vredesbeweging onder katholieke jongeren, maar omzeilde een harde en negatieve uitspraak over dienstweigeringsbeweging. Een jaar later kwam pater J. Salsmans in *Streven* (II,1) tot de slotsom: de dienstweigeringsbeweging bederven de zaak van het goede pacifisme. Zelfs M. Schroons schreef op 11 april 1935 aan Dom Modest van Assche om te waarschuwen tegen de „onbekookte en onredelijke propaganda voor dienstweigeringsbeweging” (blz. 89).

Gezaghebbende theologen waren al enkele jaren bezig met het zoeken naar een stevige doctrinaire grondslag. Reeds in februari 1931 stelde de dominicaan

Ferdinand Lauwers: „Het vraagstuk van de dienstweigering hangt geheel af van de opvatting die men heeft over oorlog en oorlogsrecht.” Deze zin kwam voor in de brochure *Dienstweigering*, geschreven voor de Leuvense vereniging voor Volkerenbond en Wereldvrede, waarvoor Michiel Vandekerckhove militeerde. In feite bleef het kerkelijk gezag vasthouden aan de traditionele opvattingen, die in een strak keurslijf gehouden, steevast in de Franstalige tijdschriften te lezen waren. Die Franstalige tijdschriften lagen op de katheders van de meeste Belgische seminaries.

Zo beweerde *l'Ami du Clergé* (lezen wij in *Vredes-Aktie* (II, 6) van maart 1933) dat dienstweigering zelfs niet in vreedstijd kon. Maar laten we even de grote tenoren aan het woord. Het gezaghebbende jezuïentijdschrift *Etudes* gaf de ware toon aan. Op 5 juni 1933 (CCXV,5) stuurde het R. Brouillard in de voorste linies. Deze Franse moraaltheoloog constateerde dat er geen enkele katholieke vereniging (in Frankrijk) de dienstweigering verdedigde, dat het episcopaat zich eensgezind daartegen verzette en dat de staat het recht en de plicht had de dienstweigering repressief te behandelen. Dichter bij huis waagde de bekende Waalse priester Jacques Leclercq in *La Cité Chrétienne*, in de nummers van 20 januari en 5 februari 1934 (VII, 174, 175), zich ook aan de studie. Hij erkende dat de dienstweigering een ‘nieuw’ probleem was, en dat ‘nieuwe’ argumenten ten voordele in stelling waren gebracht, maar zijn besluit bleef aan de oude stijl hangen: „l’acte de l’objection de conscience est donc un acte de révolte contre l’autorité sociale légitime”. Toen deze bijdragen in brochurevorm verschenen onder de titel *Guerre et service militaire* (1934), kreeg ze in het Leuvense tijdschrift *Ephemerides Theologicae Lovanienses* van de eminente kerkjurist en uitgesproken vlaamsgezinde professor Alfons van Hove de bezorgde opmerking mee dat vele jongeren inderdaad met dit probleem worstelden en dat er vele onklare begrippen bestonden. Maar een expliciete veroordeling stond er niet in. *Vredes-Aktie* merkte accuraat de positieve bedenkingen van de Waalse priester en jeugdleider op. Ferdinand Lauwers sprak in *Boekengids* van februari 1935 (XLII,3) de hoop uit „dat bij een volgende uitgave meer rekening zal gehouden worden met de gedachtenstromingen in Vlaanderen”. Dus, die van *Vredes-Aktie* en van Modest Van Assche? Er begon in de theologische wereld iets te roeren. Precies één jaar na de bijdrage van Brouillard verscheen een nieuw stuk in *Etudes* (CCXXIII,5), afgeleverd door de opkomende moraaltheoloog Gaston Fessard (later medewerker aan pauselijke encyclieken). Ze getuigde van veel begrip voor de nieuwe ontwikkeling en de gewetensbezwaren van de dienstweigeraars. Maar één zwaluw maakt de lente niet. Zeker in Vlaanderen.

Smits geeft een sprekende anekdote die uitstekend in deze theologische conjunctuurschets past. Op 19 juni 1935 schrijft pater Antoon van Clé vanuit Rome aan Dom Van Assche. In de Gregoriana liepen de discussies hoog op over oorlog (ja, Mussolini!), vrede en dienstweigering. De bekende Belgische jezuïet Arthur Vermeersch verdedigde met brio en een tikkeltje ten top gedreven patriottisme de conservatieve stellingen, tegen de aanwezige Vlamingen en

de vertegenwoordigers van de kleine landen. In deze aula bleven dit 'vrije' kwesties (blz. 90). Van Assche, die in zijn abdij over een niet onaardig aantal tijdschriften beschikte, zal wel heel goed op de hoogte geweest zijn van de grote aarzelingen in de dienstweigeringskwestie.

Dom Modest Van Assche is echter bezweken voor de prangende gewetensnood van enkele jonge Vlaamse weigeraars. Op 17 juli 1935 schreef hem August van Humbeek: „Ik zou zo graag het bewijs geven dat wij, radikale antimilitaristen, tot dienstweigerering toe, ook nog kunnen in het gelid stappen met andere katholieken ... Ik aanschouw dienstweigerering als een essentieel morele zaak.” (blz. 91). Een bijdrage van de abt, gedateerd op 26 juli en verschenen in het augustusnummer van *Vredes-Aktie*, onder de titel „Oorlog een les van vrede” kwam daaraan tegemoet. Vertrekkend van zijn diep in het geheugen gegrifte herinneringen aan de IJzertragedie en verwijzend naar zijn vriendschap met Frans Daels, accepteerde hij mét dit artikel de „leiding” van de jonge beweging. Hij had de Rubicon overgestoken (blz. 87). Weldra zou een hoge kerkelijke vingerwijzing uit Mechelen komen. Maar vooralsnog is de rijke initiatievenlust van de Steenbrugse abt niet te matigen. Daags na de IJzerbedevaart (en de hulde aan Verschaeve), op 19 augustus, is er in zijn abdij een vergadering om een betere structuur en organisatie aan de KJVA te verlenen, waar volgens Smits aanwezig zijn: pater Schroons, M. vanden Broek en advocaat Michiel Vandekerckhove (blz. 91). Als de aanwezigheid van deze laatste juist is volgens de bronnen (in het archief Vandekerckhove te Kortrijk was mij daarvan niets bekend), dan sluit de KJVA precies aan op de progressieve Leuvense gedachtenstroming van 1930-1932. Het verslag, dat van de hand is van Vanden Broek, windt er geen doekjes om. Er is een wanordelijke structuur en er staan zaken in het tijdschrift die niet volledig door de geestelijke leider konden geaccepteerd worden. Dat zal wel met de dienstweigeringskwestie te maken gehad hebben. De vergadering vreesde dat de hogere geestelijkheid nu zou optreden. Was de abt dan toch te impulsief geweest? (blz. 92)

De bijeenkomst van 19 augustus en de vraag van bestuurslid Albert Eyckermans, op 24 september, na de Rome-bedevaart, over het zgn. Mussolini-incident veroorzaken in feite diepe verdeeldheid in de beweging en een onfrisse inwendige keuken, waarvan Smits enkele frappante staaltjes vertelt (blz. 73, 93-97). De tegenstellingen hebben te maken met een tweetal breuklijnen: radicaal tegenover meer gematigd in de appreciatie van het nationaal-socialistische en facistische regime, en het blad als exponent van de dienstweigeringsbeweging versus een meer incidentele behandeling van deze moeilijke materie.

Nog gevaarlijker werd het voor Dom Van Assche wanneer hij op 20 september 1935 verzocht wordt te getuigen op het proces tegen Bert van Hoorick van de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga, met een interventie over de morele gronden van de dienstweigerering. Op 30 april 1936 kreeg hij een analoog verzoek van meester Amaat Bockaert, schoonzoon van Daels en advocaat te

Gent, om in Antwerpen te getuigen (blz. 98-99). Een oververmoeide abt is daar niet op ingegaan. Drie weken voordien had hij de feitelijke leiding van de beweging in handen gegeven van Schroons en Behaeghe (blz. 97). Hij miste, zegt Smits, „de kans een theologische grondslag te geven aan zijn en veler ideaal” (blz. 99). Het oordeel van de auteur is een beetje hard.

Het conflict tussen de hogere geestelijkheid en Van Assche omtrent dienstweigerings was onafwendbaar geworden. We weten niets over het onderhoud met kardinaal Van Roey, op 8 januari 1936, daaromtrent (blz. 80), noch over de gesprekken te Brugge, op H. Bloeddag, 4 mei (weeral!), met de Mechelse hulpbisschop, Mgr. Etienne Carton de Wiart (blz. 100). De *Nouvelle Revue Théologique* die het favoriete tijdschrift van Carton was, besprak, laattijdig, de brochure van Leclercq en besloot keihard: „L'objection de conscience n'est donc pas justifiée” (LXIII, 4). Meer nog, in het Luikse diocesane priesterblad (ook voor Limburg bestemd), de *Revue Ecclésiastique de Liège* (XXVIII,2), stond in september 1936 een aardig anti-dienstweigeringsartikel te lezen. De Luikse theoloog, een zekere A. Meunier, verwierp met name de argumentatie van Stratmann en riep, alle goede theologie waardig, een gezagsargument in van Mgr. Etienne Carton de Wiart die in januari 1932 in een Waalse KAblaadje over dienstweigerings had geschreven: „légitimer l'objection de conscience, c'est rendre tout vie sociale impossible”.

Nu begrijpen we later de brief van de Mechelse hulpbisschop, van 24 juli 1936, aan Van Assche. Het ging de prelaat niet om de existentiële ervaringen uit de Wereldoorlog, maar om de steun aan de dienstweigerings: „Vermits dienstweigerings in ons land in strijd is met de katholieke zedeleer — zie Provinciaal Concilie van Mechelen - 1920, decreet nummer 113 —, zal men moeilijk begrijpen hoe een hoogstaand kloosteroverste aan zulke propagandainrichting zijne medewerking heeft toegestaan” (blz. 99). Een zieke en oververmoeide Van Assche haakte af. De uitgebreide ruzie tussen twee rivaliserende fracties in de KJVA verhaastten zijn stap. Een mooie kans in Vlaanderen was verkeken. Op 7 juni 1937, toen in Mechelen, mede onder voorbereidend werk van Mgr. Carton de Wiart, het Vijfde Provnicaal Concilie door de kardinaal geopend werd, begonnen in de tuin in Steenbrugge de werkzaamheden aan een Vredesmonument. De *Handelingen en Decreten* van het voormelde Concilie, gepubliceerd op 31 mei 1938, vermeldden laconiek in nummer 24: „Wat in het bijzonder de militaire wetten betreft, en onder de omstandigheden waarin ons vaderland zich thans bevindt, verklaren wij het 'gewetensbezwaar' onwettig en keuren het volkomen af. Geen enkele redenering kan immers bewijzen dat een rechtvaardige oorlog onder de huidige omstandigheden onmogelijk is”.

Wij eindigen bij *Etudes* van 5 oktober 1936 (CCXXIX,1). Daar schreef de vertrouwde columnist Yves de la Brière in een bijdrage over dienstweigerings, dat „la dérogation ne serait concevable qu'en des circonstances monstrueuses qui déborderaient toutes les règles ordinaires du droit”. Wie kon vermoeden dat het op 1 september 1939 wél zo ver kon gaan?

En tenslotte dit. Uit een aandachtige lectuur van *Vredes-Aktie* komt André Demedts driemaal naar voren als een fervente verdediger van de doelstellingen van de KJVA, in 1933, 1935 en 1937. Bij deze laatste keer noemt de redactie hem „die steeds door dik en dun een trouwe medestander bleef”. Demedts naast Van Assche in een Vlaamse aangelegenheid van de jaren dertig. Het blijkt niet uit zijn biografie. Spijtig.

Hondstraat 4
8880 Tielt

**DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL
UITGEVERIJ PELCKMANS**

BELGIE IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Deel 8

VAN DE VIJVER Herman, *Het cultureel leven tijdens de bezetting*
ISBN 90 289 1370 X

Deel 9

VERHOEYEN Etienne, MEYERS Willem, SELLESLAGH Frans, VAN
DEN WIJNGAERT Mark, VAN DOORSLAER Rudi
Het minste kwaad
ISBN 90 289 1497 8

Deel 10

DE VOS Luc, DECAT Frank, *Mei 1940, van Albertkanaal tot Leie*
ISBN 90 289 1520 6

Elk boek kost 495,- fr.